

“Wie heeft Lahaut vermoord?” Nabeschouwingen bij een historisch onderzoek

Widukind De Ridder

“Je begrijpt de zaken verkeerd”, zei de geestelijke, “het vonnis komt niet ineens, de procedure gaat geleidelijk over in het vonnis.”

– Franz Kafka, *Het Proces*

“De executie van Lahaut heeft de lamlendigheid van de overheid aangetoond, die deze verrader wil wreken alsof het niet om een agent van de USSR zou gaan, waarmee wij via een tussenpersoon in oorlog zijn.”

1.

Op 12 mei 2015 werd in de gebouwen van de Senaat het boek *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België* voorgesteld. Het boek behandelt de moordaanslag van 18 augustus 1950 op communistisch volksvertegenwoordiger Julien Lahaut. In een senaatsresolutie van december 2008 werd aan de toenmalige regering gevraagd om een onderzoeksopdracht dienaangaande toe te vertrouwen aan het federale Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (CEGESOMA). Het onderzoek ging uiteindelijk pas in mei 2011 van start en stond onder leiding van Emmanuel Gerard van de KUL, die eerder deel had uitgemaakt van de zogenaamde ‘Lumumba-commissie’ (2000-2002). Françoise Muller en Widukind De Ridder, die in een vorig leven verbonden waren aan respectievelijk de UCL en de VUB, onderstreepten het ‘pluralistische’ karakter van de onderneming. Er werd ook een begeleidingscomité samengesteld dat bestond uit Marc Cools (UGent), Gita Deneckere (UGent), Luc De Vos (KMS), Pieter Lagrou (ULB), Philippe Raxhon (ULg), Xavier Rousseaux (UCL) en Etienne Verhoeyen.

Het betrof echter geen parlementaire onderzoekscommissie die het grootste deel van haar werkzaamheden

uitbesteedde aan een groep wetenschappelijke ‘experts’. In tegenstelling tot de ‘Lumumba-commissie’ werd het onderzoek rechtstreeks uitgevoerd door een federale wetenschappelijk instelling. Een parlementaire onderzoekscommissie heeft daarentegen de bevoegdheden van een onderzoeksrechter en kan bijvoorbeeld getuigen onder ede ondervragen, huiszoekingen verrichten en goederen in beslag nemen. Aan de vier ‘experten’ van de Lumumba-commissie werd ook een zogenaamde veiligheidsmachtiging toegekend, waarmee ze toegang verkregen tot alle archieven die door de Belgische overheid beheerd worden. Wat het onderzoek naar de moord op Julien Lahaut betreft, werd enkel voor Emmanuel Gerard een veiligheidsmachtiging aangevraagd. Daarmee werd hem, weliswaar onder strikte voorwaarden, toegang verleend tot het archief van de Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid (militaire inlichtingendienst) en het archief van de Veiligheid van de Staat. Voor de toegang tot gerechtelijke archieven moest simpelweg toestemming gevraagd worden aan de procureurs-generaal van de diverse arrondissementen.

De parlementaire onderzoekscommissie-Lumumba kwam er naar aanleiding van het ophefmakende boek *De moord op Lumumba* (1999) van Ludo De Witte. Net nadat de

commissie haar werkzaamheden had afgerond, vroeg senator Vincent Van Quickenborne om een parlementaire onderzoekscommissie naar de moord op Lahaut. Hij had naar eigen zeggen het moorddossier-Lahaut onderzocht in de gebouwen van de gerechtelijke politie van Luik en was daar zowaar op de naam van één van de moordenaars gestoten: François Goossens uit Halle. Daarmee leverde hij zagezegd het bewijs dat de daders al in 1950 bekend waren en alles uit ‘raison d’état’ in de doofpot werd gestopt. *Coup de théâtre* in 2007, toen Eugene Devillé in het Canvas-programma Keerpunt beweerde dat niet Goossens, maar hijzelf de fatale schoten had gelost. Beide namen kwamen echter allerminst uit de lucht vallen. De daders figureerden reeds onder een pseudoniem in het in 1985 verschenen *De moord op Lahaut. Het communisme als binnenlandse vijand* van Etienne Verhoeyen en Rudi Van Doorslaer. Daarin werd de moord weliswaar gekaderd binnen de Koningskwesitie, maar tegelijk een onthullende analyse gemaakt van de private anticommunistische inlichtingendiensten (o.a. het Netwerk van André Moyen) die in het naoorlogse België actief waren. De hypothese luidde dat de moord de zogenaamde ‘consensusvorming’ rond Boudewijn moest doorbreken om vervolgens een sterk regime op de been te kunnen brengen. Het onderzoek uit 1985 steunde in hoofdzaak op een aantal onthullingen en een kopie van het gerechtelijke dossier, dat trouwens in 1972 met een buitenvervolginstelling werd afgesloten.

Op basis van een aantal mondelinge verklaringen konden de auteurs dus minstens twee leden van het moordcommando – weliswaar met een pseudoniem – aanwijzen. Het bleef echter een open vraag binnen welk kader zij opereerden en of er eventueel opdrachtgevers waren. Het feit dat niet minder dan vier onderzoeksrechters er tussen 1950 en 1972 niet in geslaagd waren om ook maar één verdachte voor de rechter te brengen, roept uiteraard vragen op. In het boek van 1985 werd al gesuggereerd dat de daders van hogerhand bescherming zouden hebben genoten. Hoe dat concreet in zijn werk ging bleef echter in donkere nevelen gehuld. De moord op Lahaut ging bijgevolg de geschiedenis in als deel van een ‘onverwerkt verleden’.

Sinds het einde van de Koude Oorlog hebben tal van historische commissies in binnen- en buitenland zich over dergelijke ethisch beladen onderwerpen gebogen. ‘De Sudeten-kwestie’ (Duitsland en Tsjechië), ‘het drama van Srebrenica’ (Nederland), ‘Bloody Sunday’ (Engeland) en vele andere gingen bijvoorbeeld de Belgische ‘Lumumba-commissie’ vooraf. Dit ging telkens gepaard met een zekere versmelting van wetenschap en politiek. De onderzoekers formuleerden hun conclusies immers in functie van een zo breed mogelijke maatschappelijke consensus die een ‘verwerking’ van het verleden mogelijk

moest maken. Daartoe maakten de onderzoekers zich een reeks ‘waarden’ en methodologische voorkeuren eigen die thuishoorden binnen een welbepaalde (meta)politieke context. Hoewel het onderzoek naar de moord op Lahaut niet gebeurde in het kader van een dergelijke historische commissie, vroeg de senaatsresolutie van 9 december 2008 eveneens in niet mis te verstane bewoordingen het volgende:

1. Vraagt de Regering om het SOMA op te dragen om binnen twee jaar een wetenschappelijke studie uit te voeren naar de moord op Julien Lahaut. Dit onderzoek heeft tot doel om op gedetailleerde wijze kennis te verschaffen over de feiten en hun context, ook al betreffen ze de periode vóór en na de eigenlijke aanslag.

2. Vraagt de Regering dat de opdracht aan het SOMA concreet zou behelzen:

- a. het verslag over het precieze verloop van de gebeurtenissen;
- b. de precieze vaststelling van de rol van de personen die vandaag als dader bekendstaan, alsook de rol van eventuele andere directe betrokkenen;
- c. de opheldering van de vermoedens dat er naast deze ‘uitvoerders’ ook sprake is van opdrachtgevers en beschermers;
- d. de eventuele identificatie van deze personen, hun motieven en methodiek;
- e. de analyse van het gerechtelijke onderzoek en van de wijze waarop na het afsluiten ervan informatie over deze gebeurtenis in de openbaarheid is gekomen.

De resolutie legde met andere woorden een bijzonder formalistisch en haast legalistisch kader op aan de onderzoekers. “Het precieze verloop van de gebeurtenissen” en “de opheldering” van eender welk “vermoeden” zijn uiteraard steeds het onderwerp van interpretatie en nadien voer voor discussie. Het is dan ook absurd om te veronderstellen dat de onderzoekers dergelijke verwachtingen ooit hadden kunnen waarmaken. Een dergelijke vernauwing van de historische werkelijkheid steunt

bovendien niet alleen op een louter formeel schriftelijke realiteit, die wat ‘wettelijk’ is boven wat ‘werkelijk’ is stelt, maar helpt ze ook te versterken door ze op een (meta)politiek niveau met ‘wetenschappelijke waardigheid’ te bekleden. Dit neemt uiteraard niet weg dat de historici in kwestie in ‘volgestrekte onafhankelijkheid’ kunnen werken, aangezien ‘onafhankelijkheid’ – net als ‘pluralisme’ – noodzakelijk zijn om met enig gezag te kunnen spreken. De onderzoekers hebben zich in hun werkzaamheden niet laten leiden door het kader dat de resolutie hen oplegde. Ze hebben de resolutie hooguit beschouwd als de bureaucratische voorwaarde om een bepaald financieringsmodel rond te krijgen en wisten er uiteindelijk ook één felbegeerde veiligheidsmachtiging mee af te dwingen.

2.

Een onderzoeksrapport is het sluitstuk van een procedure die geleidelijk overgaat in het vonnis. Het kan echter verschillende vormen aannemen. Men kan bijvoorbeeld opteren voor een kroniek die de onderlinge samenhang tussen de ‘feiten’ niet expliciteert, wat de consensusvorming die nadien plaatsvindt eigenlijk alleen maar meer geldingskracht geeft; of men kan die samenhang op een haast mystieke wijze laten emaneren uit een doorgedreven bronnenonderzoek. Binnen een dergelijke benadering verdwijnen de methodologische keuzes en vooronderstellingen onder verschillende lagen bronnenreeksen die schijnbaar naadloos in elkaar overgaan en daardoor een ‘logische interne samenhang’ vertonen. Een dergelijke schriftuur van ‘de feiten’ versluiert dus de manier waarop historici van de ene bronnenreeks naar de andere kunnen doorstoten. Dat kunnen ze alleen door een reeks vooronderstellingen die al *op voorhand* een welbepaalde samenhang aan hen oplegt en die zij vaak louter expliciet maken. Zonder die vooronderstellingen zou het voor hen simpelweg onmogelijk zijn om het reeds aanwezige bronnenmateriaal op het spoor te komen. Tegelijk kan een bronnenreeks die vooronderstellingen

ook doorbreken en op die manier toegang verlenen tot een andere betekenislaag binnen wat men eventueel ten onrechte als 'gegeven' beschouwt. Zo kan men informatie proberen te putten uit de 'bijzondere documentatie' van de Gerechtelijke Politie, maar wordt misschien gaandeweg duidelijk dat net de totstandkoming van dit archief het eigenlijke onderzoeksobject zou moeten zijn. Wat het archief als 'feiten' probeert voor te stellen, wordt dan een onderdeel van de te behandelen problematiek. Het is voor een lezer echter moeilijk om al die lagen van elkaar te onderscheiden omdat ze hem doorgaans binnen een 'logische samenhang' gepresenteerd worden.

Het onderzoeksrapport van de 'Lumumba-commissie' en *Wie heeft Lahaut vermoord?* zijn voorbeelden van beide benaderingen. Het onderzoeksrapport van de 'Lumumba-commissie' werd destijds vrijwel onmiddellijk weggezet als een 'kroniek' in plaats van een 'klassieke historische studie'. Die ietwat voorspelbare kritiek negeert het feit dat het inlassen van lange tekstuele onderbrekingen bijzonder nuttig kan zijn om een bepaald narratief te doorbreken. Het rapport van de 'Lumumba-commissie' ontregelt een interne samenhang tussen de bronnen die 'de feiten' misschien net iets te naadloos in elkaar wilt laten overgaan en stelt daar een verbrokkelde werkelijkheid tegenover. Een formele tekstuele logica die tot zijn uiterste consequenties wordt doorgedreven (een *reductio ad absurdum*) kan daardoor de codes blootleggen die achter elk historiografisch vertoog verborgen blijven. Die codes worden zelfs inzichtelijk door de manier waarop ze nadien in een procedureel kader worden gedwongen dat geschikt is voor parlementaire besluitvorming.

Er bestaat hoe dan ook geen 'ware' of 'werkelijke' geschiedenis die als het ware in de bronnen besloten ligt en elke geschiedschrijving voorafgaat. Het bronnenmateriaal kan ook enkel gelezen worden doordat het verweven is met andere bronnen. Een verwevenheid die vaak impliciet blijft,

maar tegelijk de interpretatie van het bronnenmateriaal mee vormgeeft. Het is een netelige kwestie die rechtstreeks verband houdt met een aantal methodologische voorkeuren en 'waarden' die historici zich doorheen hun zoektocht naar bronnenmateriaal eigen maken. Archieven vormen bijvoorbeeld vaak de neerslag van louter formele machtsstructuren en besluitvormingsprocessen. Ze zijn in die zin slechts raadpleegbaar wanneer historici ze in hun 'interne samenhang' kunnen lezen, vanuit een welbepaalde institutionele logica (de staatsveiligheid, de gerechtelijke politie, enz.). Op die manier wordt het formele belang van een archief ingeschreven in een breder narratief en op een historiografisch niveau herbevestigd. De geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging is hiervan een klassiek voorbeeld. Arbeidsverhoudingen konden schijnbaar pas een onderzoeksobject worden vanaf ze op de radar van de staat verschenen. Het lijkt daarom bijzonder makkelijk om deze kritiek tegen een zogenaamde 'geschiedschrijving in overheidsopdracht' te keren, terwijl ze op een meta-ideologisch niveau op de geschiedschrijving in haar geheel van toepassing is.

3.

Hoewel de auteurs het formalistische en haast legalistische kader van de senaatsresolutie naast zich neerlegden, vertrokken ze toch vanuit een welbepaalde institutionele en politieke logica. Ze gingen er immers vanuit dat een eventuele bescherming

van hogerhand zich hoe dan ook moest enten op de destijds gangbare procedures binnen het politieke en juridische apparaat. Daarom worden in de eerste hoofdstukken nauwgezet de voornaamste pisten van het gerechtelijke onderzoek gevolgd. Dit levert terloops ook een levendig – en soms hilarisch – beeld op van het België van de jaren vijftig. Bovendien wordt ook onmiddellijk duidelijk dat het leeuwendeel van de informatie over André Moyon en zijn Netwerk, dat in het boek van 1985 al aan bod kwam, woordelijk werd overgenomen uit een omstandig proces-verbaal van de Antwerpse gerechtelijke politie. De verschillende gerechtelijke brigaden en hun respectievelijke speurders kunnen dus niet over één en dezelfde kam worden geschoren. Op verschillende ogenblikken kruisten André Moyon en François Goossens het pad van de onderzoeksrechter in Luik, maar door toedoen van een aantal speurders die de activiteiten van het Netwerk genegen waren, werden zij telkens opnieuw vakkundig uit de wind gezet. De activiteiten van Moyon waren zo innig verweven met die van een aantal gerechtelijke brigaden dat ze zelfs geen bescherming van hogerhand 'behoefden'. De bescherming die het Netwerk genoot was gewoon inherent aan de wijze waarop de Koude Oorlog in België werd uitgevochten. Door de collusie tussen private en publieke diensten was het gerechtelijke onderzoek met andere woorden gedoemd om te mislukken.

Dit brengt ons bij het vraagstuk omtrent de zogenaamde opdrachtgevers. Een

Het insigne van het Geheim Leger

dergelijke vraag veronderstelt ten onrechte dat een politieke moord nooit kan plaatsvinden zonder dat er een heus ‘besluitvormingsproces’ aan vooraf is gegaan. De lijst met mogelijke verdachten laat zich raden en rond de bewijzen *à charge* of *à décharge* kan zich een levendig debat ontspinnen. Het is met andere woorden een vraag die zich bij uitstek leent voor historisch onderzoek, want ze herleidt de werkelijkheid tot het vertrouwde biotoop van dikke, haast ondoordringbare lagen archiefmateriaal en louter aanvullende orale bronnen. De historicus kan zich met veel scherpzinnigheid van zijn taak kwijten en voetnoten puren uit de schriftelijke werkelijkheid die hij om zich heen heeft opgetrokken en waarin hij eventueel een aantal mondelinge verklaringen kan integreren. Hoewel ze in zekere zin al op voorhand vastliggen, zullen zijn conclusies beantwoorden aan alle formele vereisten die zijn ‘métier’ hem opleggen en het tegelijk de broodnodige erkenning en legitimiteit verschaffen.

Wat de moord op Lahaut betreft, zou de weinig opzienbarende conclusie

kunnen luiden dat er nooit een schriftelijk ‘bevel’ heeft bestaan. Men zou kunnen verwijzen naar het verschil tussen ‘formele’ en ‘informele’ machtsstructuren, maar zelfs dit onderscheid blijft vasthouden aan de oorzakelijkheid van een bepaalde commandostructuur. De werkelijkheid zit vermoedelijk prozaïscher en tegelijk complexer in elkaar. Ze laat zich niet vatten door oorzakelijke verbanden die er *post factum* aan worden opgelegd. Tussen een ‘bevel’ of ‘instructies’ die voortkomen uit formele of informele machtsstructuren, en daders die op eigen houtje zouden gehandeld hebben, zitten met andere woorden nog heel wat grijswaarden. Het komt erop aan om de dynamiek bloot te leggen die in de onmiddellijke naoorlogse periode op gang werd getrokken en Lahaut uiteindelijk noodlottig zou worden. Een dynamiek die wortelt in de bezettingsperiode wanneer de gevestigde orde ter discussie staat en strategische allianties worden gesloten, met daarin ook een bijrol voor tal van ‘nuttige idioten’.

4.

De Duitse inval mondde uit in ‘de wondere zomer van 1940’. Op dat ogenblik wordt de Duitse overwinning door velen als een vaststaand gegeven beschouwd. De Belgische regering is in ballingschap gegaan terwijl koning Leopold III halsstarrig blijft vasthouden aan een mogelijke compromisvrede met nazi-Duitsland. In België wordt de kat uit de boom gekeken, maar worden ook schoorvoetend de eerste verzetsgroepen uit de grond gestampt. Vanaf de zomer van 1940 worden inlichtingennetten opgezet en andere gespecialiseerde groepen die zich bezighouden met sabotage, clandestiene pers en vluchtroutes. De twee voornaamste militaire verzetsorganisaties zijn het Geheim Leger, dat door beroeps- en reserveofficieren geleid wordt, en het door de communisten gepatroneerde Onafhankelijkheidsfront.

Het Geheim Leger wordt in 1940 opgericht op aansturen van Charles Claser en neemt in de lente van 1941 de naam *Légion belge* aan. Het *Légion belge* stelt zich expliciet ten dienste van koning Leopold III en onderschrijft diens ‘attentisme’. Op het ogenblik dat het Belgische grondgebied bevrijd zal worden, moet het *Légion belge* “de orde handhaven” en de strijd aanbinden met de zogenaamde “binnenlandse vijanden”: collaborateurs en communisten. Het *Légion belge* staat daartoe een ‘sterke staat’ voor met aan het hoofd Leopold III. Volgens sommigen opent zich met de Duitse bezetting een *window of opportunities*.

De voormalige beroepsofficier en diplomaat Marcel De Roover wordt bijvoorbeeld de drijvende kracht achter het *Rassemblement Moral des Anciens Combattants Autour du Roi*. De Roover is op dat ogenblik directeur bij een dochtermaatschappij van de Union Minière (Société Générale). Het *Rassemblement* fungeert als draaischijf voor een heel aantal uiterst-rechtse verzetsgroepen en wordt gefinancierd door Paul de Launoit van de Brufinholding. In december 1940 maak De

Roover de overstap naar de Brufnaholding en houdt kantoor in de Regentschapsstraat. Het is de ultieme dekmantel voor de verdere uitbouw van het leopoldistische verzet. De Roover werkt ook nauw samen met Herman Robiliart van de Union Minière. Robiliart was een beschermeling van Edgar Sengier, die de geschiedenis is ingegaan als de man die het uranium leverde voor de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki. Robiliart krijgt middelen ter beschikking gesteld door de *Société Générale*, de holding achter de *Union Minière* en financiert daarmee tal van verzetsactiviteiten en anticommunistische acties. Zo stelt hij het Geheim Leger ruim één miljoen frank ter beschikking en schrijft de voorzitter van de *Association des Intérêts Coloniaux Belges* op 20 september 1945: "On me dit que vous venez d'être victime d'un abominable attentat. Il faut l'attribuer au courage et à la persévérance de vos opinions en ce qui concerne le péril communiste." Reeds voor de oorlog financierden De Roover en Robiliart allerhande anticommunistische organisaties zoals het SEPES en CILACC.

Vanaf de zomer van 1941 zal het Légion belge zich volledig op de bevrijding van het Belgische grondgebied richten en komen de eerdere doelstellingen op het achterplan terecht. De Duitsers hebben in Europa een tweede front geopend en de oorlog is daarmee een nieuwe fase ingegaan. Vanaf de Duitse inval in de Sovjetunie beginnen de Belgische communisten het Onafhankelijkheidsfront uit te bouwen. Met het oog op militaire actie fusioneert het Légion belge met het Heropgericht Belgisch Leger. Het Heropgericht Belgisch Leger wordt geleid door Robert Lentz, een voormalig officier en beheerder van vennootschappen. De nieuwe verzetsorganisatie behoudt de naam 'Légion belge'. Na deze fusie zullen nog andere organisaties proberen aan te sluiten waaronder de fascistische Phalange van Xavier de Grunne en het al even fascistische Légion Nationale van Paul Hoornaert.

Na de oorlog beweert De Roover dat hij een vooraanstaande rol heeft gespeeld in de fusie van verschillende gewapende verzetsorganisaties met het 'Legion belge'. Hij onderhoudt inderdaad contacten met zowel Claser als Lentz en Hoornaert, maar ondanks verwoede pogingen komt het nooit tot een rechtstreekse fusie tussen het Légion belge en de gewapende groepen van het Légion Nationale. Uiteindelijk komen De Roover en Robiliart met een nieuwe strategie voor de dag. In juni of juli 1941 komen Lentz, Hoornaert en Dirix in het grootste geheim samen in het kantoor van De Roover in de Regentschapstraat in Brussel. Het komt volgens De Roover tot een "volledig akkoord". De gewapende groepen van het Légion Nationale zullen "volledig opgenomen worden binnen het Légion belge". In werkelijkheid wilt hij het Légion Nationale laten opgaan in het Heropgericht Belgisch Leger en het zo onrechtstreeks deel laten uitmaken van het Légion belge. Omwille van het politieke karakter van het Légion Nationale wordt de aanvraag in september 1941 andermaal afgewezen. Claser wilt tot elke prijs vermijden dat zijn organisatie de steun van de regering in Londen moet ontberen. De Roover en Robiliart lijken daarentegen een ietwat parallelle verzetsstructuur voor ogen te hebben.

In een eerste fase hebben ze het leopoldistische verzet helpen organiseren. Met het oog op een mogelijke compromisvrede met nazi-Duitsland probeerden ze met andere woorden de regering in Londen buitenspel te zetten.

Wanneer ze door de feiten dreigen ingehaald te worden, veranderen ze het geweer van schouder en beginnen ze het militaire verzet mee op poten te zetten en ondernemen ze vruchteloze pogingen om het in hun greep te krijgen. Ze schakelen een versnelling hoger wanneer ook de communisten met een eigen verzetsorganisatie op de proppen komen. Door het pluralistische Onafhankelijkheidsfront te financieren probeert Robiliart uiteindelijk ook daar voet aan de grond te krijgen. Het OF zal vanaf het voorjaar van 1943 uitgroeien tot de meest breed gedragen verzetsorganisatie van het land. Vanaf 1944 beschikt het over een verbindingsgenoot in Londen en in september 1944 wordt secretaris-generaal Fernand Demany opgenomen in de regering-Pierlot. Doorheen hun rol binnen het Onafhankelijkheidsfront winnen de communisten aan populariteit en worden ze een te duchten politieke tegenstander. Voor het einde van de Bezetting kunnen de communisten al volop de naoorlogse periode beginnen voorbereiden. Dit verklaart ten dele de demarches van De Roover en de Robiliart vanaf de zomer van 1941. Ze proberen de politieke krachtsverhoudingen te beïnvloeden door een (extreem-)rechtse tegenhanger van het Onafhankelijkheidsfront op touw te zetten. De strijd tegen het Onafhankelijkheidsfront wordt gevoerd door het gematigd rechtse Geheim Leger naar hun hand te zetten.

André Moyen

5.

In de naoorlogse periode zullen De Roover en Robiliart opnieuw proberen om de politieke krachtsverhoudingen te beïnvloeden. De Koningskwesitie met haar scherpe links-rechts-tegenstelling biedt hen daartoe de ideale gelegenheid en is dus eerder een middel dan een doel op zich. Door de spanningen op de spits te drijven moet een maatschappelijk en politiek klimaat ontstaan waarbinnen de ‘ultra’s’ van de CVP de overhand kunnen krijgen. Het gaat uiteraard niet om een poging tot staatsgreep, maar hooguit om extraparlamentaire actie die een machtsverschuiving binnen democratische kringlijnen moet mogelijk maken. Het anticommunisme is in de naoorlogse periode de strategie bij uitstek om die te bewerkstelligen. De top van de Société Générale en Brufina hanteert ten aanzien van Robiliart en De Roover een politiek van *plausible denial*. Ze financieren weliswaar hun activiteiten, maar zijn allerminst op de hoogte van de fitness ervan.

Herman Robiliart en Marcel De Roover worden op die manier de spilfiguren van het naoorlogse anticommunisme in België. Ze financieren de meest uiteenlopende anticommunistische groupuscules en proberen hun acties op elkaar af te stemmen. Dergelijke groupuscules staan omwille van louter pecuniaire redenen op gespannen voet met elkaar. Ze proberen zich bij hun broodheren vaak belangrijker voor te doen dan ze in werkelijkheid zijn. André Moyen beheerst dit spel als geen ander en zal erin slagen om de financiering van zijn Netwerk een meer structureel karakter te geven. Het is echter balanceren op een slappe koord. Aanvankelijk levert hij tussen 1945 en 1948 hand-en-spandiensten aan de Militaire Veiligheid. Door ‘het rode gevaar’ in zijn rapporten en artikels groter voor te stellen dan het in werkelijkheid is, doet hij weliswaar op uiterst doeltreffende wijze aan desinformatie, maar dreigt hij ook ieder ogenblik zijn geloofwaardigheid kwijt te spelen. Dat gebeurt bijvoorbeeld in maart 1947 wanneer hij verschillende rapporten wijdt aan zogenaamd op handen zijnde ‘wapendroppings voor

Sovjetorganisaties’ in Wallonië. Het verzuurt weliswaar zijn relatie met de Militaire Veiligheid, maar levert hem wel de financiële steun van De Roover en Robiliart op. Die zijn vermoedelijk onder de indruk van de angstpsychose die Moyen in een mum van tijd heeft doen ontstaan. In het parlement weerklinkt steeds luider de vraag waarom er niet opgetreden wordt tegen de ‘wapendroppings’. De Rijkswacht en de Staatsveiligheid halen zonder verpinken het grof geschut boven en gaan in januari 1948 in een heuse hinderlaag liggen. Het resultaat is dat Moyen ontmaskerd wordt als een ‘provocateur’, maar een maand later zijn baantje bij het ministerie van landbouw zal opgeven om zich voltijs te wijden aan de uitbouw van zijn Netwerk. Het is allicht geen toeval dat in mei 1948 een moordaanslag op Lahaut beraamd wordt door de Antwerpse tak van het Netwerk. Eén maand later laat de Gerechtelijke Politie van Brussel weten dat Moyen een ‘Bureau de renseignements’ heeft opgericht in een gebouw dat overigens onrechtstreeks eigendom is van de Union Minière.

Op aansturen van Herman Robiliart zet Moyen in Congo het netwerk ‘Crocodile’ op. In december 1948 heeft hij zelfs een onderhoud met minister van koloniën Wigny die hem de opdracht geeft om een rapport op te stellen over de organisatie van de veiligheidsdiensten in Congo. Het lijkt Moyen voor de wind te gaan en in 1949 steunt hij bijvoorbeeld met succes de kandidatuur van Humblet als Administrateur van de Veiligheid in Congo (de Staatsveiligheid in Congo). Een aantal van zijn agenten binnen de gerechtelijke politie worden zelfs naar Congo gestuurd om de kaders van de Veiligheid te vullen. Tussen juli en september reist Moyen door Congo en coördineert er de activiteiten van zijn netwerk. Het zal de aanleiding vormen voor een lijvig verslag ‘Situation au Congo belge’ waarmee hij echter andermaal zijn hand lijkt te overspelen. Hij beweert namelijk dat Sovjet-agenten zich op grote schaal in Congo geïnfilteerd hebben en zet daarmee de Veiligheid in Congo voor

schut. Humblet is not amused en de situatie loopt zelfs helemaal uit de hand wanneer Moyon zijn rapport voor een smak geld verkoopt aan een Amerikaans persbureau. Het rapport wordt breed uitgesmeerd in onder meer The New York Times en zowel de Britse als Amerikaanse geheime diensten beginnen zich te roeren. De Britse ambassade in Brussel vraagt met aandrang dat er opgetreden zou worden tegen André Moyon. Als vertrouwensman van de Amerikaanse (inlichtingen)diensten, die geen enkel vertrouwen hebben in de Veiligheid in Congo, wordt ook Robiliart op het matje geroepen. Tegenover zaakgelastigde Hugh Millard verklaart Robiliart dat Moyon weliswaar “une langue trop pendue” heeft, maar dat er wat hem betreft geen twijfel over kan bestaan dat er in Congo een geheime Sovjet-organisatie actief is. In één adem moet hij wel toegeven dat er nog geen aanwijzingen in die richting zijn gevonden. Uit de briefwisseling tussen dubbelagent Pingray en Humblet blijkt dat Moyon omstreeks mei 1950 in nauwe schoentjes zit. De Hoover en Robiliart zitten verveeld met zijn spectaculaire ‘onthullingen’ en beginnen de geldkraan langzaam dicht te draaien. Moyon is daardoor niet langer in staat om de onkosten van zijn agenten in Congo te vergoeden en die laatsten komen in opstand tegen hem. Zijn actieterrein begint zich te beperken tot Katanga (Union Minière) en op 20 december 1950 wordt Moyon zelfs de toegang tot Belgisch Congo ontzegd door gouverneur-generaal Jungers. Minder dan een jaar later lijkt de rol van Crocodile helemaal uitgespeeld wanneer een aantal agenten van Moyon ervan beschuldigd wordt een uraniumdiefstal in de Union Minière te hebben opgezet.

Ook in België beginnen de activiteiten van Moyon op steeds meer weerstand te stuiten. Zijn Netwerk is al langer een doorn in het oog van de Staatsveiligheid en die ruiken in mei 1950 hun kans om hem definitief uit de weg te ruimen. Tijdens zijn reis door Congo had Moyon kennis gemaakt met Mojzesz Rawicz, een genaturaliseerde Belg van Russisch-Poolse en joodse afkomst.

Die combinatie volstond voor Moyon om hem als een ‘gevaarlijke agent van Moskou’ te brandmerken en bij zijn terugkeer in België tot de aanval over te gaan. Tijdens zijn ‘onderzoek’ deinst hij er echter niet voor terug om zich als een agent van de Staatsveiligheid en officier van de gerechtelijke politie uit te geven. De Staatsveiligheid legt prompt klacht neer bij de procureur-generaal van Brussel wegens de toegeneming van een openbare functie. De zaak zal uiteindelijk zonder gevolg geklasseerd worden.

Tot grote ergernis van de Staatsveiligheid wordt Moyon nog steeds de hand boven het hoofd gehouden, maar zijn Netwerk begint toch barsten te vertonen. Omstreeks 1950 moet hij zich noodgedwongen op België richten en gooit hij zich vol overgave in de Koningskwesitie. In een artikel in het extreem-rechtse *Septembre* schrijft hij in april 1950 het volgende:

“Il est un aspect de la question royale que personne n'a pensé à souligner jusqu'à présent, alors qu'il prend des proportions telles qu'elles pourraient bien dépasser tout le reste à bref délai. Personne, à notre connaissance, n'a souligné que les communistes sont jusqu'ici les grands vainqueurs et qu'ils le restent encore longtemps s'il ne se lève pas un homme d'Etat – où le trouver grands dieux – pour mettre de l'ordre dans la boutique “Belgique”.”

Voor Moyon is het een uitgemaakte zaak: “Etre contre le Roi, c'est être pour les Sovjets.” Tijdens de Koningskwesitie probeert hij zijn Netwerk een tweede adem te geven. De relevantie van zowel zijn inlichtingenwerk als uitgekende desinformatiecampagnes lijkt echter verder af te brokkelen wanneer de Kommunistische Partij van België in juni 1950 opnieuw de helft van haar parlementaire zetels verliest. Volgens een geheim verslag van de CIA geldt de KPB als “één van de zwakste communistische partijen van West-Europa”. Nadat het communistische Noord-Korea op 25 juni Zuid-Korea is binnengevallen, woedt de Koude Oorlog echter als nooit voorheen. In de

zomer van 1950 versterken de Koude Oorlog en de Koningskwesitie dus een klimaat van spanning.

6.

Dit is vermoedelijk de achtergrond waartegen de activiteiten van het Netwerk omstreeks 1950 moeten worden gezien. Met zijn rapporten is Moyon er doorheen de jaren niet alleen in geslaagd om invloed uit te oefenen op de officiële politiediensten, maar kan hij ze nu ook onmiddellijk compromitteren. Zijn rapporten hebben een klimaat van spanning gecreëerd of versterkt, waardoor het trouwens verder niet ter zake doet of ze al dan niet ‘geloofwaardig’ zijn. Door de collusie tussen het Netwerk en de officiële diensten krijgen Moyon en zijn mannen in zekere zin vrij spel. Wanneer de Koningskwesitie in augustus 1950 haar hoogtepunt bereikt en Goossens tot de actie overgaat, voelt hij zich dus direct of indirect gedekt. Met de moord op de emblematische en populaire Lahaut probeert het Netwerk de reeds bestaande spanningen op de spits te drijven en zichzelf opnieuw relevant te maken. Uiteindelijk zou de moord de politieke krachtsverhoudingen slechts in uiterst geringe mate beïnvloeden. De regering Pholien vaardigt hooguit een aantal maatregelen tegen communistische ambtenaren uit.

In dit licht lijkt het interessant om er – in vertaling – volgende passage bij te nemen. Ze komt uit een rapport van Moyon dat hij kort na de moord overmaakte aan een aantal van zijn correspondenten en broodheren.

“De executie van Lahaut heeft de lamlendigheid van de overheid aangetoond, die deze verrader wil wreken alsof het niet om een agent van de USSR zou gaan, waarmee wij via een tussenpersoon in oorlog zijn. Op het ogenblik dat wij een vliegtuig naar Korea sturen, dat wij manschappen rekruteren voor deze strijd en dat wij de maatregelen van de Verenigde Naties onderschrijven. Het gaat ontegensprekelijk om een misdaad en het valt te betreuren dat het zover moest

Julien Lahaut

komen, maar zij die gehandeld hebben zijn van mening dat het tijd is om de gezagsdragers wakker te schudden, en aangezien die geen actie willen ondernemen tegen de vijfde colonne, doen zij het in hun plaats. Het zij zo, zeggen de uitvoerders wanneer enkele gezagsdragers op hun beurt geëxecuteerd worden als vergelding. Indien zij hun plicht gedaan hadden, dan waren dergelijke radicale maatregelen niet nodig geweest. We kunnen hier aan toevoegen dat de actiegroep die zich zo uitspreekt, haar reeks verder zal afwerken tot de overheid beslist om zelf een einde te maken aan de handelingen van de vijfde colonne van de sovjets. Lalmand en Terfve worden nu geïdoleerd, net zoals Vanden Branden uit Antwerpen. En men is vastbesloten om maatregelen te treffen tegen de magistraten die zich te ijverig tonen in het wreken van de dood van deze ‘verraders’. Ze hebben niets gedaan tegen de oproerkraaiers en de saboteurs die iedereen kent; ze hebben niets gedaan tegen de socialistische samenzweerders die de veiligheid van het land in gevaar hebben gebracht; dat ze nu niet proberen om gerechtigheid in één richting af te

dwingen. We brengen op deze manier zonder commentaar verslag uit van de ideeën die leven binnen het milieu dat wij verantwoordelijk achten voor de executie van Lahaut: het gaat in elk geval om een apolitieke en zelfs antipolitieke groep, patriottisch en onbaatzuchtig, die aanvankelijk gedacht had om pas ten tonele te verschijnen op het ogenblik van een bezetting door de Sovjets. Het is een soort synarchie die haar pionnen heeft in de meest gesloten kringen en, in het geval van Lahaut, tot bij de onderzoekers.”

Het rapport is allerminst een schuld-bekentenis, maar wordt evenmin louter ter kennisgeving opgesteld. Door de “executie” als een oorlogsdaad te omschrijven wordt de Koude Oorlog rechtstreeks op de Belgische politieke en maatschappelijke context betrokken. Vervolgens zet Moyon de motieven van de daders uiteen en brengt die op omfloerste wijze in verband met het functioneren van zijn Netwerk. Hij gebruikt daarvoor de ietwat obscure notie ‘synarchie’. Een begrip dat thuishoort binnen de sfeer van allerhande complottheorieën,

maar hier een expliciet positieve bijklank krijgt. Het suggereert als het ware het bestaan van een ‘parallele staat’. De ‘synarchie’ bestaat evenwel niet in de organieke zin van het woord, maar drukt enkel de ideologische verbondenheid uit tussen de verschillende geledingen van het Netwerk en haar correspondenten. Diegenen die van meet af aan bij het Netwerk betrokken zijn, krijgen de niet mis te verstane boodschap dat ze *nolens volens* deelachtig zijn aan de moord. Bovenstaande passage stoot daardoor de vraag naar de eventuele opdrachtgevers in haar ijdelheid terug. Het is zelfs hoogst twijfelachtig dat de broodheren van Moyon opgezet waren met de moord. De collusionele dynamiek die Moyon hier zo meesterlijk beschrijft verbond alle betrokkenen ertoe om elkaar de hand boven het hoofd te houden. Het is vermoedelijk het analyseren van deze dynamiek dat *Wie heeft Lahaut vermoord?* enige relevantie verleent.

Het heeft ongetwijfeld iets ironisch dat uitgerekend ‘een geschiedschrijving in overheidsopdracht’ hier een dynamiek blootlegt die elke formalistische of legalistische benadering van de Geschiedenis doet versplinteren. Elke poging om op basis van deze conclusies ‘beleidsadviezen’ te formuleren zal daardoor steeds iets krampachtigs hebben en finaal zelfs op de lachspieren gaan werken. Het onderzoek heeft dus misschien ook de verdienste dat het de codes heeft blootgelegd waarbinnen historici als ‘nuttige idioten’ kunnen fungeren.

Dixit et salvavi animam meam